

JOAQUIM JUAN-CABANILLES*

**A PROPÒSIT D'UN PUNYAL DE RETOC EN PELADURES I SÍLEX
POLIT DE LA COVA DEL BARRANC DE L'INFERN
(GANDIA, VALÈNCIA)**

El present treball pretén donar a conèixer una peça de factura excepcional, procedent de Gandia, l'interés de la qual radica en constituir una mostra més de la varietat del mobiliari eneolític d'aquestes terres i en les possibles relacions culturals que pot implicar-ne.

Volem contribuir amb això al just homenatge de l'entranyable persona que fou Enric Pla Ballester i a la seua labor pionera, des del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València, en el coneixement de l'Eneolític valencià. Les seues primerenques sistematitzacions i valoracions d'elements singulars de la cultura material eneolítica són encara avui un punt de referència obligada per a tots aquells que s'interessen per una de les etapes més cridaneres, i alhora més problemàtiques, de la Prehistòria del nostre País.

PRESENTACIÓ

La peça objecte d'estudi, catalogable entre els anomenats «punyals de retoc en peladures», fou recuperada en la Cova del Barranc de l'Infern, en el terme municipal de Gandia. El jaciment es troba en la capçalera del barranc que li dóna nom, al seu marge dret, el buc del qual constitueix el drenatge natural del paratge del Pla Gran, altiplà a prop de la muntanyeta del Castell de Sant Joan i en el mateix grup de petites elevacions que dominen la plana costanera; la situació n'és al nord de la població, a poc més de 2 kilòmetres de distància en línia recta (fig. 1).

La descripció de la cavitat, així com dels avatars de la troballa i de part dels materials que hi van aparéixer, les hem recollides del manuscrit original de la prospecció

* Servei d'Investigació Prehistòrica. Diputació Provincial. 46003 València.

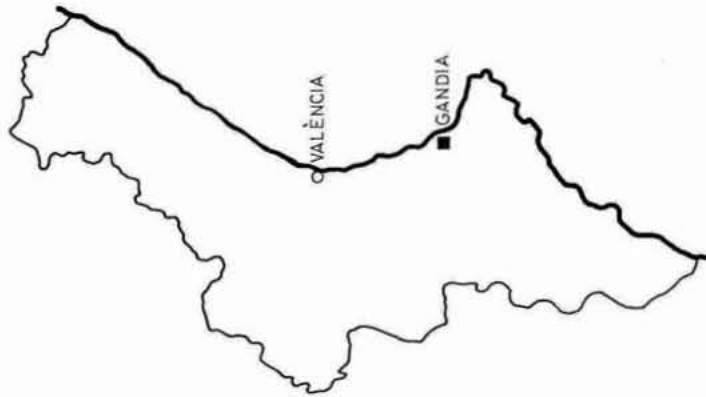
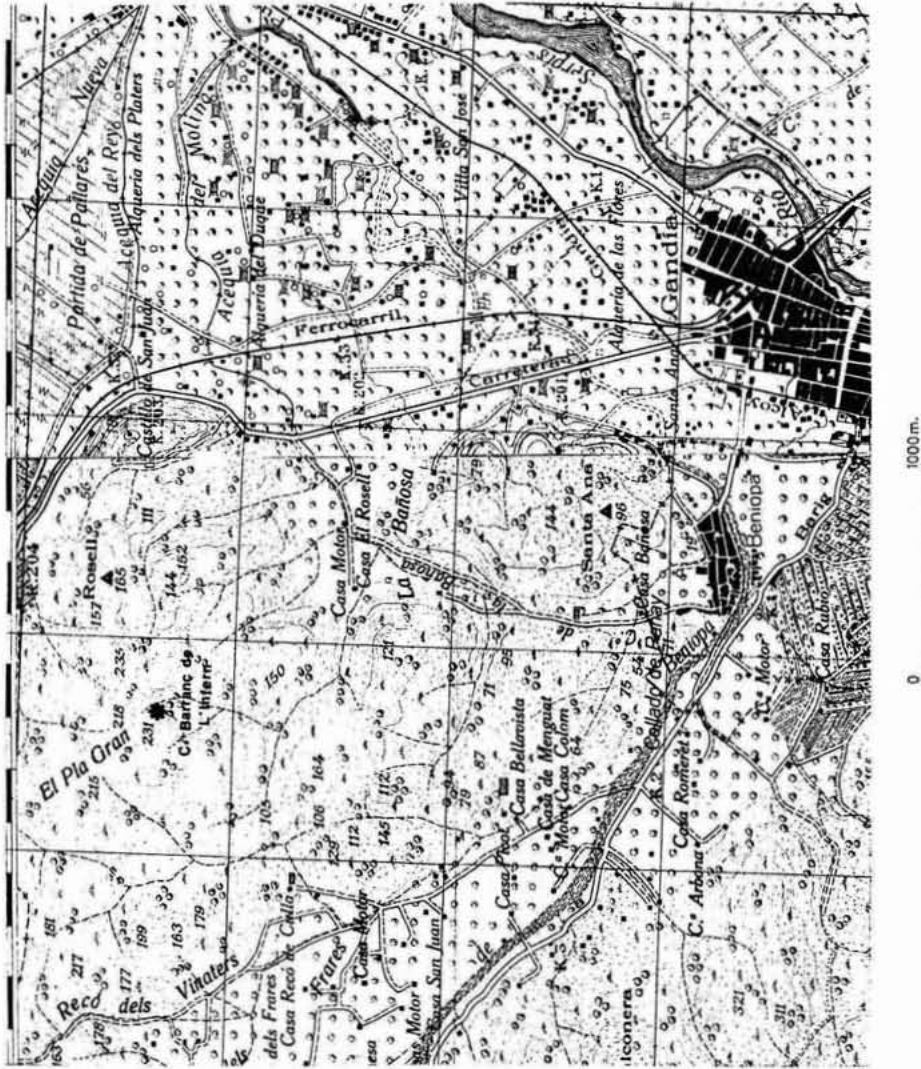

Fig. 1.—Localització de la Cova del Barranc de l'Infern.

efectuada por A. Sancho Santamaría en els anys 70 (1) i que es conserva al Museu Arqueològic Comarcal de Gandia (2). La cova consta d'una sola sala d'uns 12 mts. de longitud per 4 mts. d'amplada, amb un alt sostre que hi permet la circulació dempeus. En l'espai de la sala es va fer una cala d'un metre quadrat per un altre de fondària, sent molt escassos els materials trobats. Als 30 cms. de profunditat van aparéixer tres petits fragments atípics de ceràmica a mà, llisos, de pastes tosques obscures i superfícies de tonalitat rogenca o grisenca; als 80 cms. se n'aconseguien altres dos fragments més, un atípic i un corresponent a la vora d'un bol, tots dos també a mà i sense decoració, però d'una millor factura quant a pastes i acabat extern.

Acompanyaven la ceràmica, segons l'inventari del manuscrit i els dibuixos que se li adjunten (donat que es troben actualment extraviades), tres peces de sílex que semblen correspondre a un fragment proximal de fulla amb retocs marginals, un fragment distal també de fulla i sense retoc, i una ascla denticulada. En les mateixes circumstàncies es troba un aparent punxó d'os no ressenyat a l'inventari; i també sense ressenya expressa, però aplegats al conjunt de les ceràmiques, hem pogut veure dues diàffisis òssies animals de difícil determinació.

El punyal de sílex no va aparéixer a la cala assenyalada, sinó entre un amuntegament de pedres situat al fons de la cova, juntament amb dues pedres de riu que, segons A. Sancho, presentaven senyals d'haver estat utilitzades.

Altres pocs materials d'aquest jaciment conservats al Museu Arqueològic de Gandia semblen provenir d'eventuals visites i arplegues superficials. Es tracta d'una ascla de sílex de rebuig, dos petits fragments de ceràmica a torn moderna i dos molars d'ovicàpid.

DESCRIPCIÓ DEL PUNYAL: MORFOLOGIA I TECNOLOGIA

Es tracta d'un exemplar (fig. 2, làm. I) fabricat sobre una gran fulla de talla de nucli, en un sílex de gra fi però opac (no cristal·lí), i d'un color marró amb una sèrie de vinses o vetes més fosques que recorren longitudinalment la superfície de la peça. La forma és llanceolada, sent perceptible en el que considerem la base del punyal —que correspon a l'extrem distal del suport— un lleuger aprimament que forma a mena d'una llengüeta triangular; aquest tret ha d'interpretar-se com una solució per a l'emmanegament. Les dimensions són: 16'4 cms. de llarg; 2'96 cms. d'ample màxim i 0'94 cms. de gruix a la meitat de la peça.

La cara dorsal o superior està treballada per fins retocs laminars que parteixen d'ambdues vores i s'encontren a la part central, sense a penes entrecreuar-se. La disposició d'aquests retocs, tot i ser bastant regular, no segueix un únic sentit: en uns trams són paral·lels rectes i en uns altres —sobretot a la part medial— són de tendència obli-

(1) Anteriorment a aquesta prospecció, hom compta amb unes escarides notícies sobre el jaciment donades per V. GURREA: «Cueva del Barranco del Infern (Gandia, Valencia)». *Noticiario Arqueológico Hispánico*, I (1952), noticia núm. 39, Madrid, 1953, pàg. 179; i «Barranco del Infern (Gandia, Valencia)». *Ibidem*, II (1953), noticia núm. 778, Madrid, 1955, pàg. 246. També una breu referència, amb esment ja de les noves troballes, n'ha estat feta en J. APARICIO, V. GURREA i S. CLIMENT: «Carta Arqueológica de la Safor». Ayuntamiento de Gandia, 1983, pàgs. 192-194.

(2) Volem agrair a Joan Cardona Escrivà, arqueòleg de l'Ajuntament de Gandia i director del Museu Arqueològic Comarcal, les facilitats donades per a la consulta del manuscrit esmentat i dels materials d'aquest jaciment que ací es detalla o s'estudia. Cal indicar que tots ells estan dipositats a Gandia i formen part del fons arqueològic municipal.

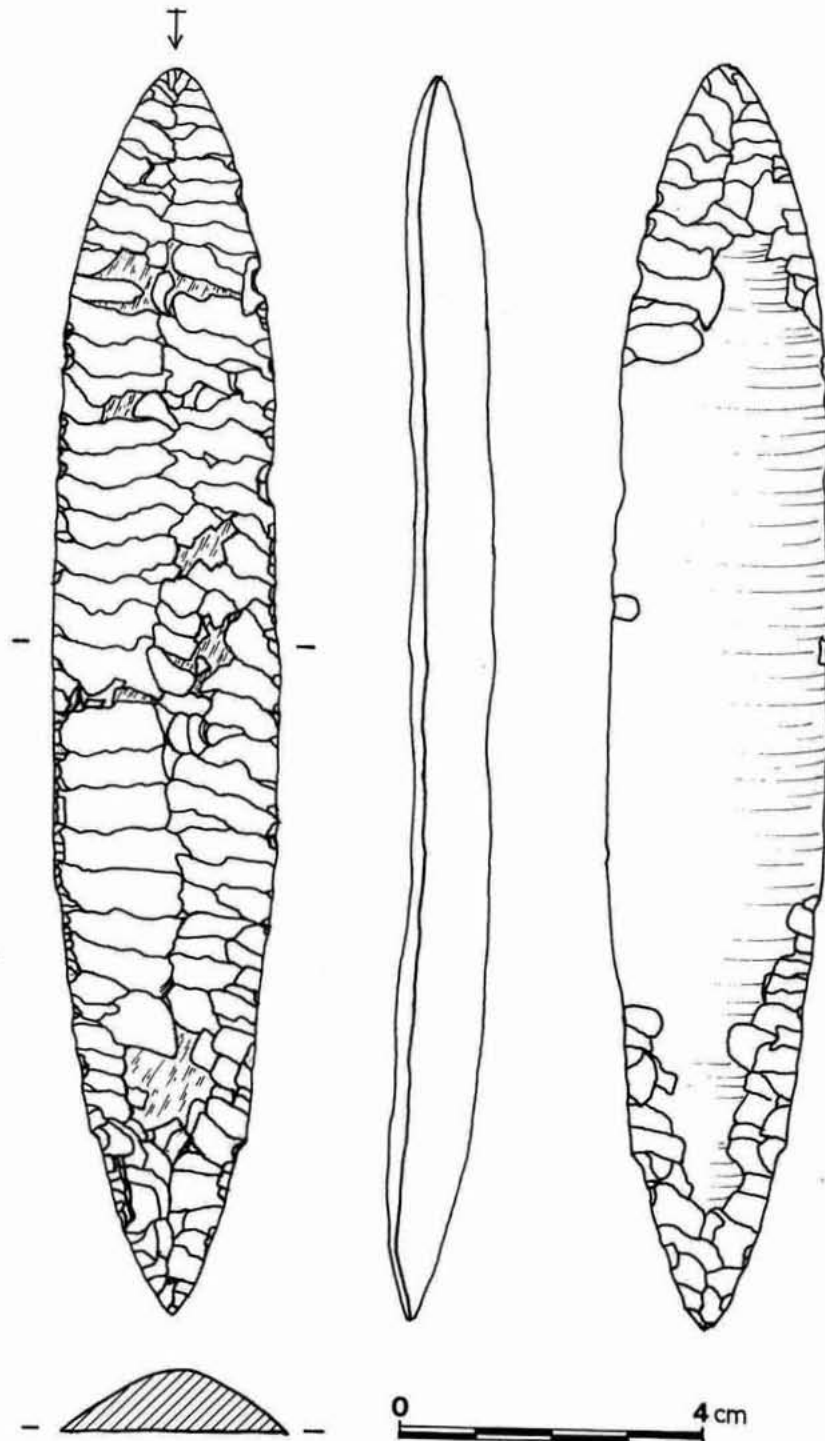

Fig. 2.—Punyal de la Cova del Barranc de l'Infern.

qua («en écharpe»); en la llengüeta d'emmanegament, però, el retoc és més irregular. L'altra característica remarcable que presenta aquesta cara dorsal és la presència de poliment, perceptible en algunes petites zones reservades que queden entre les extraccions. La frescor dels negatius laminars front a les esmentades zones reservades és un indicatiu que el poliment ha estat realitzat anteriorment al retoc; d'ahí també la clara secció plano-convexa que presenta la peça.

La cara ventral o inferior no presenta, en canvi, vestigis de poliment, sent-hi reconeixibles les ones de percussió originades en la talla i la seua direcció. El retoc ací afecta només la base i la punta, d'una manera més irregular al que és comú per a la cara dorsal. El sentit d'aquest retoc està en el pur acomodament, en rectificar el normal arquejament de la part distal del suport produït en la talla (base o llengüeta), i en apriar, per eliminació del bulb, la seua part proximal (punta).

L'estat de conservació de la peça és bastant acceptable, presentant únicament alguns escantells en les vores que no són deguts a la utilització, sinó a colps accidentals originats probablement amb posterioritat a la deposició.

Feta aquesta descripció, s'hi escau un comentari més general a les característiques tecnològiques i morfològiques.

Com implícitament ja hem donat a entendre, la peça en consideració s'enquadraria entre el que genèricament alguns autors, més enllà d'un real significat funcional, han considerat com «armes» o «puntes de grans armes» (3) característiques de l'Eneolític de determinats àmbits europeus, presa l'etapa en un ampli sentit. En aquest grup de grans armes solen incloure's peces bastant disperses que responen en la bibliografia a termes tan suggestius com els d'alabardes, punyals, puntes de llança, puntes de javelina, etc., i que molt poques vegades n'han estat establerts els criteris de separació (4). Tal vegada, l'escàs nombre i la poca varietat en què els objectes d'aquesta índole solen aparèixer en un mateix jaciment, aplegat a la dificultat normalment d'accedir al conjunt de les col·leccions regionals o suprarregionals, haja estat la causa de no comptar encara amb una tipologia morfològica més precisa com a eina de classificació general (5).

(3) Per exemple:

B. BERDICHEWSKY: «Los enterramientos en cuevas artificiales del Bronce I Hispánico». Bibliotheca Praehistorica Hispana, vol. VI, Madrid, 1964, pàgs. 188-189.

C. HUGUES, M. BORDREUIL i M. TOURELLE-ENGEL: «Mobilier et anthropologie de la grotte des Morts de Durfort (Gard)». Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie, 15, Bordighera, 1966, pàgs. 213-258, pàg. 223.

(4) L'ambigüitat d'aquests termes i de les peces que designen segons els autors, pot veure's en les veus corresponents i d'altres semblants del lèxic arrel·legat per M. BRÉZILLON: «La dénomination des objets de pierre taillée. Matériaux pour un vocabulaire des préhistoriens de langue française». IVème supplément à Gallia Préhistoire, Editions du C.N.R.S., Paris, 1977 (2.ª edició, ampliada).

(5) Tanmateix, no hem de passar per alt alguns intents de classificació tipològica per a determinats conjunts d'aquestes armes, fets des de perspectives molt diverses i, en algun cas, bastant llunyans en el temps. Primerenca i de caràcter molt general és, per exemple, l'ordenació de H. RELLINI per a les javelines i punyals eneolítics i de l'Edat del Bronze europeus: «Essai de classification des couteaux et des armes en silex taillé néo-énéolithiques applicable à la fois à l'Europe et à l'Amérique». L'Anthropologie, t. 28, Paris, 1917, pàgs. 21-45. Una presentació dels tipus de punyals de l'Eneolític portugués és la realitzada per O. da VEIGA FERREIRA: «Tipos de punhal lítico da coleção dos Serviços Geológicos de Portugal». Revista de Guimarães, vol. LXVII, Guimarães, 1957, pàgs. 185-191. Alabardes i punyals del mateix període, del sud i sudest de la Península Ibèrica, han estat classificats conjuntament per G. i V. LEISNER: «Die Megalithgräber der Iberischen Halbinsel. Erster Teil: Der Süden». Römisch-Germanische Forschungen, band 17, Verlag von Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1943. Més recentment, una tipologia també per a les alabardes de les tombes dolmèniques de l'Extremadura espanyola ha estat enllestida per P. BUENO: «Los dólmenes de Valencia de Alcántara». Excavaciones Arqueológicas en España, 155, Madrid, 1988. Per altra banda, la necessitat d'una classificació per als punyals de sílex ha estat posada de manifest per G. SAUZADE: «Le dolmen de Peicervier à Lorgues (Var) et les poignards à soie courte en silex poli du Midi de la France». Bulletin du Musée d'Histoire Naturelle de Marseille, XXXV, Marseille, 1975, pàgs. 241-257.

Així i tot, l'exemplar de Gandia cal remetre'l a la categoria dels punyals, i entre ells a un grup molt particular que respon a les denominacions de «punyals de retocs en peladures» (*en pelure*) (6), «punyals amb peladures de tipus egipci» (7), «punyals de retoc monofacial» (8), «punyals de retoc en sèrie» (9), entre les més usuals.

En aquesta consideració, dues són les característiques essencials del punyal de Gandia: el tractament tècnic del poliment i el retoc en sèrie afectant solament la cara dorsal. La utilització del poliment, com a part del procés d'elaboració del tipus d'«armament» en sílex a què ací ens referim, es troba ben generalitzada en els contextos neoneolítics de l'Europa més occidental, i no és una pràctica que afecte exclusivament a una especial categoria de peces, com puguen ser les de retocs en peladures. Sense ser exhaustius, aquesta solució tecnològica ha estat assenyalada en algunes de les característiques alabardes de l'oest i sudoest de la Península Ibèrica (10), i en algun punyal d'aquest mateix àmbit (11). D'igual manera, el poliment ha estat reconegut en punyals o ganivets de tipus «pressinyà» (sense retoc en sèrie) trobats en diferents punts del territori francès (12), o en punyals de tècnica semblant d'altres espais més meridionals de la mateixa geografia (13); sense oblidar tota una altra varietat de peces, tals com punyals o puntes de llança de mosses basals i retocs marginals, alabardes amb escotadures bilaterals també basals, ganivets sobre plaquetes de sílex (anomenats «trancoirs»), javelines, etc., en què també s'observa aquest procediment i que es reparteixen en major nombre per jaciments del sudest francès (Rosselló, Llenguadoc, Grands Causses...) (14).

- (6) J. COURTIN: «Le Néolithique de la Provence». Mémoires de la Société Préhistorique Française, t. 11, Editions Klincksieck, Paris, 1974.
- (7) J. GUILAINE: «L'Âge du Bronze en Languedoc Occidental, Roussillon, Ariège». Mémoires de la Société Préhistorique Française, t. 9, Paris, 1972.
X. GÜTHERZ: «La culture de Fontbouisse. Recherches sur le Chalcolithique en Languedoc oriental». Association pour la Recherche Archéologique en Languedoc Oriental, cahier 2, Caveirac, 1975.
H. BAILLS, P. CAMPMAJÓ i J. L. GRILLET: «L'Aven de l'Amaga la Dona, commune de Baixas (Pyrénées-Orientales)». Bulletin de la Société Préhistorique Française, t. 84, núm. 3, Paris, 1987, pàgs. 83-95.
- (8) J. GUILAINE: «Quelques documents de protohistoire pyrénéo-languedocienne». Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie, 16, Bordighera, 1967, pàgs. 131-141.
GUILAINE: *Op. cit.* nota 7.
- (9) M. O. ACANFORA: «Armi di selce eneolitiche con ritocco in serie». Rivista di Scienze Preistoriche, IV, Firenze, 1949, pàgs. 139-161.
- (10) E. JALHAY: «Alabarda de sílex do Casal da Barba Pouca (Mação) e a expansão das lanças e alabardas líticas em Portugal». Brotéria, XLIV, 1, Janeiro, Lisboa, 1947, pàgs. 36-59.
C. CERDÁN i G. i V. LEISNER: «Los sepulcros megalíticos de Huelva». Informes y Memorias de la Comisión General de Excavaciones Arqueológicas, vol. 26, Madrid, 1952.
BUENO: *Op. cit.* nota 5.
- (11) BERDICHEWSKY: *Op. cit.* nota 3.
- (12) Veure per exemple:
E. PATTE: «Quelques sépultures du Poitou, du Mésolithique au Bronze-Moyen». Gallia-Préhistoire, t. XIV, fasc. 1, Paris, 1971, pàgs. 139-244.
A. BOCQUET: «Les poignards néolithiques de Charavines (Isère) dans le cadre de la civilisation Saône-Rhône». Etudes Préhistoriques, 9, juin, Lyon, 1974, pàgs. 7-17.
- (13) Es tracta d'alguns punyals anomenats de «cara plana», igualment sense retocs dorsals en peladures, una de les col·leccions més representativa dels quals ha estat trobada a la cova sepulcral de Perpétairi en la conca del Roine (cfa. J. COURTIN: «La sépulture chalcolithique du Perpétairi à Mollans (Drôme)». Gallia-Préhistoire, t. IV (1961), Paris, 1962, pàgs. 192-205).
- (14) Per exemple:
HUGUES, BORDREUIL i TOURELLE-ENGEL: *Op. cit.* nota 3.
G. COSTANTINI: «La Grotte I des Cascades, commune de Creissels (Aveyron)». Bulletin de la Société Préhistorique Française, t. LXII, Paris, 1965, pàgs. 649-664.
G. FAGES i A. BONHAURE: «La grotte du Pas de Coulet n. 1 à Trèves (Gard)». Archéologie en Languedoc, Lattes, 1988 (4), pàgs. 111-115.
BAILLS, CAMPMAJÓ i GRILLET: *Op. cit.* nota 7.
Cal fer l'observació en aquest punt que el poliment del sílex s'ha emprat ocasionalment també per a la fabricació d'algunes desdorsals i puntes de fletxa en aquests mateixos àmbits.

Tant en alabardes com en punyals, grans ganivets i altres artefactes del mateix gènere, davall la forma que siga en què es presenten, l'aplicació del poliment pot haver estat unifacial o bifacial, parcial o total. Dins del procés de fabricació, el moment en què s'ha fet servir el poliment pot variar d'uns productes als altres, segons la natura dels suports utilitzats i les intencionalitats perseguïdes (estètiques, d'eficàcia, etc.). En alguns casos, el procés d'elaboració comporta una primera talla facial preparatòria, seguida del poliment i d'una posterior retalla, més acurada, per a l'acabat (15). No obstant, la triple operació talla-poliment-retalla sol ser rara, i el més habitual observat, sobretot en els punyals amb peladures, és una primera fase de poliment (normalment bifacial) que precedeix al retoc en sèrie de la cara dorsal.

Si bé alguns autors consideren que per a polir és necessària una prèvia regularització per retoc (16), això quasi mai pot precisar-se en els tipus més corrents de peces, puix que el poliment pot encobrir aqueixa primera acció de talla, i en el cas dels punyals amb peladures, el definitiu retoc cobrent és el que pot disfressar igualment les altres dues accions si és que hi han estat acomplides (17). El gest, doncs, de tallar després de polir sembla, com hem dit, el més generalitzat, tant en alabardes com en punyals, i l'exemplar de Gandia n'és un exponent.

G. Sauzade és ben explícit al parlar de la intencionalitat del poliment en els punyals de retoc en sèrie. Aquesta solució seria imprescindible per a obtenir els fins retocs en peladures, com a forma de suprimir les arestes normals de talla de la cara dorsal que suposarien, tècnicament, un fre a la màxima extensió de les extraccions bilaterals, i com a forma de disminuir l'espessor del suport de partida; això és el que permetria, en suma, l'extrema regularitat del retoc i el millorament de la qualitat dels talls (18). La manca de poliment en altres conjunts de punyals de la mateixa classe, com són els que procedeixen dels contextos eneolítics italians, explicaria el que el retoc en sèrie s'hi haja hagut de completar amb altres retocs més irregulars, a fi d'eliminar l'aresta dorsal central i poder conferir a les peces acabades l'apariència del retoc total (19).

Pel que fa al poliment de la cara ventral o plana, constatat en molts d'aquests punyals, açò li sembla al mateix Sauzade un acondicionament menys essencial. El seu interès podria estar en suprimir l'arquejament de talla del suport per a proporcionar a la peça una major regularitat. Això pot aconseguir-se, com hem vist en el punyal de Gandia, pel retoc parcial de les parts que interessa regularitzar i sense necessitat de recórrer al poliment.

En definitiva, és el retoc en sèrie de la cara dorsal, més que la presència de poliment, donat que aquest tractament afecta d'igual manera a una gran varietat de les considerades «grans armes», el que permet categoritzar la peça de Gandia i d'altres equiparables. La qüestió més suggestiva radica en el per què d'un retoc tan acurat,

(15) Açò ha estat reconegut per HUGUES, BORDREUIL i TOURELLE-ENGEL: *Op. cit.* nota 3, en alguna peça de la Grotte des Morts de Dürfort (Gard, Llenguadoc oriental).

(16) ACANFORA: *Op. cit.* nota 9, pàg. 147.

(17) Aquesta és la causa, segons SAUZADE: *Op. cit.* nota 5, pàg. 253, que el poliment de la cara dorsal de molts punyals en peladures haja estat indicat molt poques vegades pels autors.

(18) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5, pàg. 253.

(19) ACANFORA: *Op. cit.* nota 9, pàg. 144.

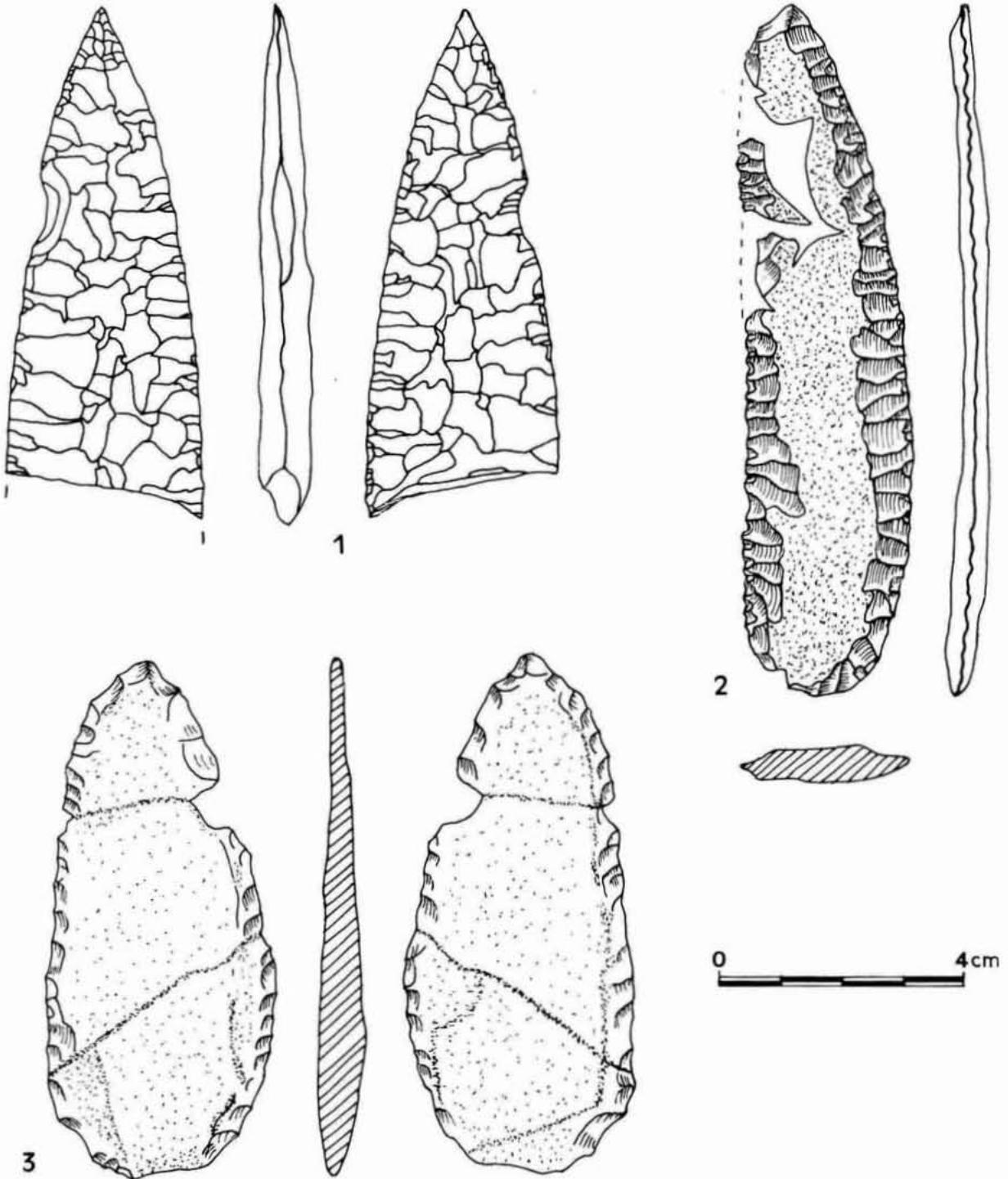

Fig. 3.—1, Ereta del Pedregal; 2, Les Moreres (segons A. González Prats); 3, Cova Santa (segons B. Martí).

quan no n'hi hauria necessitat pensant en termes purament utilitaris. Però amb açò ja entràriem en el problema de la funcionalitat, al qual ens referirem en un altre apartat més endavant.

PARALLELS

Començant pel propi marc del País Valencià, si ens atenim als rics aixovars eneolítics que es coneixen, tant de jaciments sepulcral com d'hàbitat, crida un tant l'atenció l'escassa representació que hi revesteixen les grans armes en sílex. Açò es fa patent en repassar l'abundant bibliografia, que a més, en allò que afecta al punyal estudiat i en concret als seus trets morfo-tècnics, en revela el caràcter d'exemplar únic.

Creiem oportú, però, oferir l'inventari d'aquelles peces que, si no parangonables a la de Gandia, sí que s'han de considerar dins del que representa el gran «armament» eneolític, i que l'esmentada consulta bibliogràfica i d'algunes col·leccions accessibles ens han permès d'identificar.

Tal vegada, la peça més antigament coneguda siga la trobada en la necròpolis de l'Algorfa, a Oriola, i que J. Furgús qualificà com a «punta de llança» (20). Les seues característiques tècniques (sembla treballada en una placa de sílex tabular no completament retocada) i morfològiques (presenta una silueta llanceolada amb dues escotadures basals que desmarquen la zona d'emmanegament), a més de la impressió de les seues proporcions, l'acostarien, més que als punyals, a les alabardes d'aquest tipus que tenen la més àmplia repartició pels diferents àmbits meridionals de la Península Ibèrica. El paral·lel més pròxim el trobaríem a la cova artificial, també sepulcral, de Loma de los Peregrinos, a Múrcia (21).

Més al nord, passant la ratlla del riu Segura, les alabardes pròpiament dites ja són un element molt rar. Una gran placa apuntada de sílex tabular de la Cova Santa de Vallada (22), sense acondicionaments especials, podria relacionar-se també amb aquesta mena d'objectes (fig. 3, n.º 3), així com algunes peces d'identica factura del poblat de Les Moreres de Crevillent (23) (fig. 3, n.º 2), si bé aquestes darreres, per les seues proporcions, podrien estar a mitjan camí entre les alabardes i els punyals (o entre els mers ganivets, puix que desconeixem què han treballat i com).

També de classificació imprecisa, però pertanyent sens dubte a una gran arma, és una peça incompleta que prové del poblat de l'Ereta del Pedregal, a Navarrés, fins ara inèdita. La part que es conserva és la corresponent a la punta, sent probable que el suport es tracte així mateix d'una placa de sílex tabular. Presenta les dues cares total-

(20) J. FURGÚS: «IV. Sepultures prehistòriques en la província d'Alacant (les últimes excavacions en "San Antón" i necròpoli d'Algorfa)». Dins "Col·lecció de treballs del P. J. Furgús sobre prehistòria valenciana". Treballs Solts del Servei d'Investigació Prehistòrica, 5, València, 1937, pàgs. 53-62, pàg. 59, lám. II, fig. 4.

(21) A. FERNÁNDEZ DE AVILÉS: «La cueva funeraria, eneolítica, de la Loma de los Peregrinos, en Alguazas (Murcia)». Archivo de Prehistoria Levantina, II (1945), València, 1946, pàgs. 73-79, lám. III, n. 6.

G. NIETO: «La cueva artificial de la Loma de los Peregrinos en Alguazas (Murcia)». Ampurias, XXI, Barcelona, 1959, pàgs. 189-244, fig. 9, n. 35 i lám. IV, n. 35.

(22) B. MARTÍ: «La Cova Santa (Vallada, València)». Archivo de Prehistoria Levantina, XVI, València, 1981, pàgs. 159-196, fig. 9, n. 3.

(23) A. GONZÁLEZ PRATS: «El poblado calcolítico de les Moreres en la Sierra de Crevillente, Alicante». Dins "El Eneolítico en el País Valenciano", Instituto de Estudios Juan Gil-Albert, serie Patrimonio, 5, Alicante, 1986, pàgs. 89-99, fig. 3, ns. 1, 2, 3 i 4.

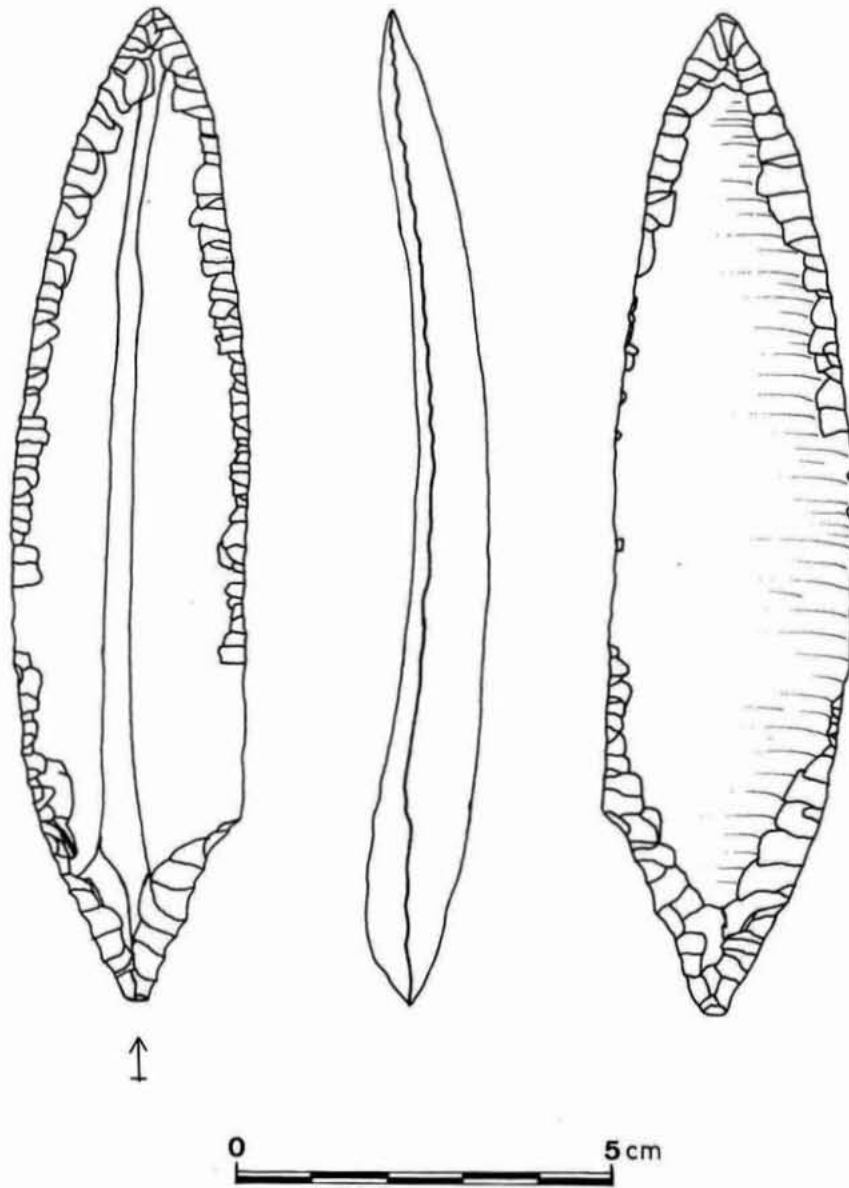

Fig. 4.—Punyal de la Covacha de la Ladera del Castillo.

ment retocades per extraccions planes irregulars, i una de les vores ofereix un ampli escantell no pròpiament de l'ús (fig.3, n.º 1).

Més en la categoria dels punyals s'han de considerar un exemplar provinent de la Covacha de la Ladera del Castillo, a Xiva (24), i un altre de la Cova del Pany, a Castelló de Rugat (25). El primer està realitzat sobre una fulla de talla nuclear, en un sílex marró obscur, cristal·lí i de bona qualitat. Com el punyal de Gandia, la forma és llanceolada i la base està igualment acomodada pel que pot considerar-se una petita llengüeta triangular per a l'emmanegament. Però a diferència, la cara dorsal està retocada marginalment per extraccions planes bilaterals, a l'igual que la cara ventral, si bé ací el retoc afecta en major mida la base i la punta, per a la consabuda regularització del perfil (fig. 4 i lám. II, A).

La peça de la Cova del Pany, pel que deixa entreveure la seua representació fotogràfica en el treball original (no hem pogut examinar-la personalment), sembla estar també elaborada sobre una gran fulla, i conformada per retocs plans directes bilaterals solament cobrents en la part distal, la corresponent a la punta. El tret més particular el presenta la part proximal, on és perceptible un lleuger aprimament que ens suggereix el caràcter d'empunyadura (lám. II, B).

Aquesta seria l'escarida relació que pot fer-se a hores d'ara per al País Valencià. Si considerem la resta de la Península Ibèrica, i en primer lloc la meitat meridional, l'espolament dels complets corpus de materials eneolítics disponibles i d'altres treballs més específics, en la recerca de paral·lels concrets al punyal de Gandia, res de semblant ens ha deparat (26). Alguns punyals de l'àmbit portugués o del mateix sudest peninsular poden tenir formes més o menys llanceolades (sovint amb mosses basals), i inclús en certs casos, com en un exemplar de Las Peñicas 4, a Almeria, una base triangular mig insinuada (27); però cap d'ells ofereix el típic retoc en peladures regulars afectant només la cara dorsal.

S'ha de passar al nord-est peninsular per a trobar l'única peça de què en tenim constància treballada amb una tècnica parella. Ens referim a l'apareguda al Cau d'en Serra, a Tarragona, caracteritzada pel complet retoc «en écharpe» de la cara superior i el poliment de la cara inferior (28). Morfològicament està també prop a la de Gandia, si

(24) D. FLETCHER: «La covacha sepulcral de la ladera del Castillo (Chiva)». Archivo de Prehistoria Levantina, IV, València, 1957, pàgs. 13-25, lám. VI, n. 2.

(25) E. PASTOR: «Carta Arqueológica del término de Castellón de Rugat (Valencia)». Archivo de Prehistoria Levantina, XIII, València, 1972, pàgs. 209-239, lám. III, n. 1.

(26) Han estat consultats, principalment:

LEISNER: *Op. cit.* nota 5.

G. i V. LEISNER: «Antas do concelho de Reguengos de Monsaraz. Materiais para o estudo da cultura megalítica em Portugal». Instituto para a Alta Cultura, Lisboa, 1951.

G. i V. LEISNER: «Die Megalithgräber der Iberischen Halbinsel. Der Western. 2. Lieferung». Deutsches Archäologisches Institut Abteilung Madrid, Madrider Forschungen, band 1/2, Walter de Gruyter & Co., Berlín, 1959.

V. LEISNER: «Die Megalithgräber der Iberischen Halbinsel. Der Western. 3. Lieferung». Deutsches Archäologisches Institut Abteilung Madrid, Madrider Forschungen, band 1/3, Walter de Gruyter & Co., Berlín, 1965.

CERDAN i LEISNER: *Op. cit.* nota 10.

JALHAY: *Op. cit.* nota 10.

VEIGA FERREIRA: *Op. cit.* nota 5.

BERDICHEWSKY: *Op. cit.* nota 3.

(27) LEISNER: *Op. cit.* nota 5, tafel 31, grab. 1, núm. 2. Aquest punyal està, a més, retocat completament en les dues cares per extraccions no regulars.

(28) S. VILASECA: «El Cau d'en Serra. Cueva sepulcral de Picamoixons, término de Valls». Ampurias, II, Barcelona, 1940, pàgs. 145-158, lám. V, fig. 1.

bé la base, tot i donar la impressió d'un acabament triangular (està fracturada), no arriba a destacar-se del cos de la fulla. Els paral·lels tècnics —que no estrictament morfològics— més clars i nombrosos d'aquesta peça es troben a l'altra banda dels Pirineus, en pràcticament totes les regions del sud-est francès. Es ací també, doncs, com podia desprendre's de les valoracions tecnològiques ja anteriorment realitzades, on cal buscar les semblances més directes a l'exemplar de Gandia.

Els punyals amb peladures del sud-est francès formen un conjunt ben definit, tot i presentar algunes variacions formals que deuen respondre a particulars solucions d'emmanegament i que, al capdavant, podrien amagar alguna tradició regional més que cronològica. Un dels grups més significatius és el que comporta una curta llengüeta rectangular o ogival a la base, havent-ne fet ja G. Sauzade una referència explícita (29). Els seus exponents més coneguts, alguns ja d'antic, serien els de la cova de Trou du Vivès (Llenguadoc occidental) (30), la cova de Payre III (Llenguadoc oriental) (31), l'hipogeu de Roaix (Provença) (32) o el de la cova de Perpétairi (Roine mitjà) (33). Tots han aparegut, com la major part d'aquests espècimens d'armes, en contextos sepulcral, i presenten com a característiques addicionals la fina denticulació de les vores i el poliment de la cara ventral o plana; en alguns casos (Trou du Vivès), s'ha assenyalat el poliment del dors prèviament al retoc. Un altre grup singular és el que presenta mosses bilaterals, tret que recorda els punyals dels ambients més meridionals de la Península Ibèrica; aquests tipus semblen tenir la més àmplia distribució en la regió de les Grands Causses i els seus encontorns (34), sent-ne característics els trobats a la Grotte des Cascades I (35) o al tholoi de Roque-Airrolles (36). D'altres exemplars poden tenir la base acomodada en forma d'empunyadura, com algunes peces més de la mateixa Grotte des Cascades I (37), o en forma d'un curt peduncle prop a la llengüeta triangular, com passa al dolmen de Gauttobry (Provença) (38). També els hi ha sense acomodaments especials, de siluetes més o menys llanceolades, com per exemple a la Grotte-Aven de Meunier (Llenguadoc oriental) (39), i possiblement, tot i tenir la base fracturada, com el punyal de la Grotte des Châtaigniers (Rosselló) (40); aquest darrer és el que més s'acosta morfològicament al del Cau d'en Serra. Dins d'aquest grup s'ha de fer esment dels punyals de base arrodonida, segons Sauzade més corrents en el Llenguadoc-Rosse-

(29) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5.

(30) Th. i Ph. HÉLÈNA: «La caverne sépulcrale du Trou de Vivès à Narbonne». *Bulletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnografia i Prehistòria*, vol. III, fasc. 1, Barcelona, 1925, pàgs. 1-35, lám. VI, n. 1.

(31) S. NIKITINE: «La grotte sépulcrale de Payre III (commune du Pouzin, Ardèche)». *L'Anthropologie*, t. 67, núms. 5-6, París, 1963, pàgs. 459-469, fig. 1.

(32) COURTIN: *Op. cit.* nota 6, fig. 109, n. 1.

(33) COURTIN: *Op. cit.* nota 13, fig. 2, n. 3.

(34) G. COSTANTINI: «Le Néolithique et le Chalcolithique des Grands Causses». *Gallia-Préhistoire*, t. 27, 1, París, 1984, pàgs. 121-210.

(35) COSTANTINI: *Op. cit.* nota 14, fig. 4, núm. 3.

(36) J. AUDIBERT: «La civilisation chalcolithique du Languedoc Oriental». *Institut International d'Etudes Ligures, Monographies Préhistoriques et Archéologiques*, IV, Bordighera-Montpellier, 1962, fig. 44, planche 2, n. 1.

(37) COSTANTINI: *Op. cit.* nota 14, fig. 4, núms. 1 i 4.

(38) G. SAUZADE: «Le dolmen de Gauttobry, commune de la Londe-les-Maures (Var)». *Travaux du Laboratoire d'Anthropologie, de Préhistoire et d'Ethnologie des Pays de la Méditerranée Occidentale, Aix-en-Provence*, 1987, pàgs. 97-105, fig. 6, núm. 3.

(39) R. GILLES: «Grotte-Aven de Meunier, Saint-Martin-d'Ardèche». *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, t. 85, 4, París, 1988, pàgs. 110-114, fig. 3, núm. 1.

(40) J. ABELANET i J. GUILAINE: «Le premier point de repère "absolu" de la préhistoire roussillonnaise». *Cahiers Ligures de Préhistoire et d'Archéologie*, t. 18, Bordighera, 1969, pàgs. 13-21, fig. 2, n. 11.

lló, i que a la llista donada per aquest autor (41) hi caldria afegir els exemplars de l'Aven de l'Amaga la Dona (Rosselló) (42). Per últim, caldria també recordar algunes peces en forma de fulles de salze de la Grotte des Morts de Durfort (Llenguadoc oriental), amb retocs en peladures però treballades bifacialment, sense utilització del poliment (43).

Punyals de retocs en peladures, o retoc «en sèrie», han estat assenyalats així mateix en diferents contextos eneolítics de la Itàlia peninsular, sobretot de la Ligúria occidental (44) i de les regions centro-meridionals (45). Són peces per regla general molt estilitzades, amb la base arrodonida o comportant una curta llengüeta rectangular o trapezoidal ben destacada; tanmateix, com ja ha estat observat, no revelen el tractament facial del poliment, i el retoc regular pot afectar-ne, encara que no totalment, la cara inferior (principalment la base i la punta).

En conclusió, no hi ha dubte que els exemplars de Gandia o Tarragona s'han d'emmarcar entre la variabilitat formal dels punyals del sud-est francès, amb els quals guarden els majors paral·lelismes, sobretot tecnològics.

SIGNIFICACIÓ I CRONOLOGIA

Com anteriorment insinuàvem, un dels problemes cabdals que envolta les grans «armes» en sílex eneolítiques, i especialment pel que ací ens pertoca els punyals en peladures, és el de la seua significació funcional. Aquest és un tema que sovint s'ha plantejat en termes dicotòmics força relacionats, com són els de si es tracta de veritables armes o de simples útils o si són objectes d'intencionalitat votiva o no.

La primera és una qüestió bàsicament tipològic-funcional, la resolució de la qual compet per força a les anàlisis més expressament traceològiques i a l'establiment de quines són les parts que han acomplert principalment el treball (la punta?, els talls?); això gairebé més que el determinar la matèria treballada, ateses les múltiples tasques —bé i que de vegades ocasionals— que poden haver escomés grups de peces diferentment concebudes. Malauradament, són pocs els estudis de traceologia fins ara realitzats per al tipus d'armament en consideració, però quan açò ha estat fet, n'ha sorgit el caràcter més purament utilitari. L'exemple pot proporcionar-lo un «punyal» del poblat lacustre de Charavines (Alps francesos), pertanyent a la cultura Saona-Roine (Neolític final de la zona). La peça, si bé no entraria en la categoria de les de retoc en peladures, ha estat fabricada en sílex importat del Grand Pressigny, havent sofert un reacomodament posterior a la seua forma original; la traceologia ha revelat el seu emprament en diverses tasques i formes de treball: la base, acomodada en front de raspador, ha servit per a raspallar pells, mentre que les vores han raspallat o serrat plantes dures en uns

(41) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5.

(42) BAILLS, CAMPMAJÒ i GRILLET: *Op. cit.* nota 7, fig. 3, ns. 20 i 22.

(43) HUGUES, BORDREUIL i TOURELLE-ENGEL: *Op. cit.* nota 3, fig. 10.

(44) P. BAROCELLI: «Il pugnale litico di Pietra Ligure. Appunti sulle industrie litiche preistoriche della Liguria occidentale italiana». *Rivista di Studi Liguri*, anno XL, núms. 1-4, gennaio-dicembre, Bordighera, 1974, pàgs. 5-24.

(45) ACANFORA: *Op. cit.* nota 9.

punts ben localitzats (46). Tals determinacions provarien l'ambigüitat del terme «punyals» amb què solen catalogar-se els exemplars semblants, sent-ne possiblement més escaient el concepte de «ganivets». Aquest concepte seria també més apropiat, com de vegades s'ha suggerit, per a alguns dels característics punyals en peladures, on ha pogut observar-se macroscòpicament els senyals d'utilitzacions ben concretes. Sobradament conegut és el cas del punyal de l'hipogeu de Roaix, que en comportar l'anomenat «llustre de cereals» a una de les vores, la seua plaça estaria més ben definida entre l'utilitat agrícola, l'emprat en les labors de sega, que no entre les armes d'aparat (47). La pàtina de sega ha estat assenyalada així mateix en altres tipus diferents de punyals o grans armes, com per exemple alguns dels recuperats a la Grotte des Morts de Durfort (48), alguns altres de la regió de les Grands Causses (49), o el provinient de la Grotte-Aven de Meunier (50). D'igual manera, les vores de molts dels punyals de retoc «en sèrie» italians semblen estar esmussades per l'ús, presentant pàtines i petits escanells; són peces, per tant, que han estat evidentment utilitzades (51).

Així, doncs, pot dir-se que l'examen més detingut d'aquestes peces i l'observació de les traces microscòpiques d'ús i desgast han eixit al pas, d'una manera o altra, a la tradicional i bastant generalitzada convicció que es tractava d'objectes amb una significació *exclusivament* votiva. Tanmateix, el que s'haja comprovat el caràcter utilitari d'alguns d'aquests «punyals» no té perquè contradir el que hagen acomplert en algun moment aquell paper d'objectes votius. No s'ha d'oblidar que el seu major nombre ha aparegut en contextos clarament funeraris, raó per la qual s'hi han d'interpretar com a vertaderes ofrenes. La qüestió, doncs, tornaria a radicar en si han estat concebuts expressament per a aquesta funció, a la qual sí que poden aportar-se en un sentit negatiu els casos anteriorment al·ludits.

Més enllà d'aquesta darrera i concreta discussió, és també cert que l'atenta lectura bibliogràfica sempre deixa entreveure quelcom més en les «grans armes» en sílex eneolítiques que transcendeix la mera visió utilitària. Així, per exemple, P. Pétrequin *et alii*, al referir-se als punyals o ganivets en sílex del Grand Pressigny de les estacions de la cultura Saona-Roine del llac de Clairvaux, són explícits en manifestar que, en el curs dels intercanvis, aquest tipus de sílex i les peces amb ell fabricades podrien haver-se carregat progressivament d'una altra significació que la sola idea funcional d'una tècnica material o d'uns objectes d'ús corrent en la vida quotidiana (52). En els mateixos termes s'expressen T. Champion *et alii* quan subratllen que de tots els tipus diferents de materials i artefactes que foren objecte d'intercanvi en l'Europa del III mil·lenni BC, on evidentment estan involucrats el sílex i punyals pressinyans, solament una

(46) P. C. VAUGHAN i A. BOCQUET: «Première étude fonctionnelle d'outils lithiques néolithiques du village de Charavines, Isère». *L'Anthropologie*, t. 91, 2, Paris, 1987, pàgs. 399-410.

(47) COURTIN: *Op. cit.* nota 6, pàg. 193.

J. COURTIN i J. ERROUX: «Aperçu sur l'agriculture préhistorique dans le Sud-Est de la France». *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, t. 71, fasc. 1, Paris, 1974, pàgs. 321-334.

(48) HUGUES, BORDREUIL i TOURELLE-ENGEL: *Op. cit.* nota 3.

(49) CONSTANTINI: *Op. cit.* nota 34.

(50) GILLES: *Op. cit.* nota 39.

(51) ACANFORA: *Op. cit.* nota 9.

(52) P. i A. M. PÉTREQUIN, J. CHASTEL, F. GILIGNY i S. SAINTOT: «Réinterprétation de la Civilisation Saône-Rhône. Une approche des tendances culturelles du Néolithique final». *Gallia-Préhistoire*, t. 30 (1987-1988), Paris, 1988, pàgs. 1-89, pàg. 43.

porció relativament petita en seria de funció utilitària, tenint la resta un significat més social que pràctic (53). També al mateix cap va G. Cordier al fer la valoració dels abundants dipòsits de grans fulles de sílex localitzats en el territori francès i on de vegades s'inclouen punyals, amb peladures o sense; a l'hora de les interpretacions, aquest autor pensa que, a més de la simple tesi industrial i comercial, puix que podria tractar-se de mercaderies guardades al terra, en amagatalls escollits, hi hauria la possibilitat d'una significació cultural per a aquests dipòsits (54). Tot açò per citar algunes impressions relativament recents i que coincideixen a destacar el probable contingut simbòlic de què haurien gaudit aquesta mena d'objectes.

Pel que fa al punyal de Gandia, poques són les llums que aporta a qualsevol de les qüestions debatudes. Davant la manca d'una anàlisi traceològica que ens pugui indicar si ha estat utilitzat, com i en quina o quines tasques, és difícil saber si es tracta d'un útil pràctic o d'una arma, amb les connotacions que es vulga per a la segona possibilitat; més quan l'observació macroscòpica tampoc mostra clarament cap senyal específic d'utilització, a no ser alguns retocs marginals i petits escantells a les vores de dubtosa qualificació. Per altra banda, i com vèiem en parlar dels avatars de la troballa, hi hauria també el problema de la poca definició del context deposicional, on ni inclús pot precisar-se si es tracta d'un enterrament. Això fa perdre tot el sentit a una possible interpretació de signe simbòlic com la suggerida per P. Pétrequin *et alii* per al punyal d'Aillevans I (Alt Saona), atesa la circumstància que es va trobar plantat verticalment en un angle d'aquesta sepultura col·lectiva (55). (Cal recordar que la nostra peça va aparèixer al fons de la cavitat d'on procedeix, entre un amuntegament de pedres, un tant separada de la zona on es va efectuar la cala que proporcionà els escassos materials de què es disposa, és a dir, del jaciment pròpiament dit.)

Malgrat açò, el punyal de Gandia sí que revesteix una altra significació interessant, com és la de constituir un testimoni de la circulació en el període que ens ocupa de determinats tipus d'objectes, amb les relacions o contactes culturals que se'n deriven. En el cas concret d'aquest producte, el sentit de les relacions ha de mirar-se en direcció nord-sud, sent el sud-est francès el probable punt de partida. Com ja hem vist, és en aquesta zona on es troben els paral·lels formals i sobretot tècnics més pròxims, alhora que s'hi dona la major concentració d'espècimens. A més a més, hi ha algun altre detall que podria recolzar aquesta procedència, en concret la natura de la matèria primera en què s'ha treballat l'exemplar que valorem. Com també hem pogut veure, es tracta d'una qualitat de sílex amb vetes bastant especial, amb la particularitat que no tenim constància de la seua existència en l'àmbit del País Valencià, no coneixent tampoc més objectes i utensilis eneolítics o de cap altra etapa anterior o posterior en què se n'haja fet servir. Les seues peculiars característiques ens fan recordar el sílex vinsat («rubané» o «zoné»), de formació lacustre, que ha estat intensament explotat i que gaudeix d'una àmplia repartició pel sud-est francès, sobretot en la Provença, on es trobarien els jaci-

(53) T. CHAMPION, C. GAMBLE, S. SHENNAN i A. WHITTLE: «Prehistoria de Europa». Editorial Crítica/Arqueologia, Barcelona, 1988, pàg. 226.

(54) G. CORDIER: «Les dépôts de lames de silex en France». *Etudes Préhistoriques*, 17, Lyon, 1986, pàgs. 33-48, pàg. 44.

(55) PÉTREQUIN *et alii*: *Op. cit.* nota 52, pàg. 43 (nota 50 a peu de página).

ments i tallers d'extracció més coneguts (56). Òbviament, aquest sílex ha estat emprat principalment per a l'elaboració de grans fulles, ganivets i punyals. Si fa no fa, aquesta seria una dada a tenir ben en compte.

Per altra banda, cal recordar també altres testimonis apareguts al País Valencià que denoten el mateix sentit de les relacions culturals apuntades. Ens referim a les perles d'aletes i glòbuls trobades al Cau Raboser (Carcaixent), les úniques constatades per ara als nostres jaciments i que representen encara la troballa més meridional d'aquesta classe d'adornaments d'acord amb la seua àrea específica de repartició (57). Les perles d'aletes i glòbuls tenen igualment la màxima distribució en la façana mediterrània francesa, havent-se'n establert el centre de producció en la regió de les Grands Causses (58).

En aquesta línia argumental, és interessant fer esment d'uns altres elements que, tot i no ser específicament «francesos» i remetre a un moment tal vegada anterior al que ací centra la nostra atenció, sí que palesen altra volta el mirall septentrional dels contactes culturals. Es tracta d'un tipus bastant rar de perles de collar que han estat solament identificades, pel que fa al marc valencià, a la Cova del Fum (Alacant) (59), i que es caracteritzen per estar elaborades en petxina o pedra calcària, per la seua forma globular/piriforme i per presentar una triple perforació que afecta en un mateix extrem els dos laterals i la part basal no arrodonida. Els únics paral·lels constatats es troben a la Cova de les Ànimes (Barcelona), cavitat que per la primícia de la descoberta ha donat nom a aquest tipus d'adornaments (60).

Amb tot açò, el que pretendríem remarcar és l'efectivitat i l'alcanç dels contactes culturals durant l'Eneolític entre les terres riberenques de la Mediterrània occidental, i en el que afecta al País Valencià, el deixar constància que es tracta d'un espai obert en aquesta època a múltiples influències, no solament a aquelles procedents dels brillants focus culturals del sud i sudest peninsular.

Com a última qüestió a tractar estaria la que toca a la cronologia dels punyals de retoc en peladures, on l'exemplar de Gandia, per les raons adés indicades, tampoc hi aporta massa precisions. És per això que sobre aquest respecte ens cenyirem a les dades que es posseeixen i al debat originat en aquells àmbits més directament relacionats amb el cas. Evidentment, la discussió gira entorn dels contextos culturals on apareixen aquestes peces, on sovint s'han de salvar els obstacles que es deriven de la freqüent barreja de materials, i de les datacions C14 de què es disposa.

Fins a començaments dels anys 70, el millor punt de referència en termes de cronologia relativa i absoluta el constituïa el punyal de la Grotte des Châtaigniers, aparegut entre un conjunt bastant homogeni de materials del Bronze antic, especialment ceràmi-

(56) COURTIN: *Op. cit.* nota 6, pàgs. 187-191.

(57) B. MARTÍ i J. GIL: «Perlas de aletas y glóbulos del Cau Raboser (Carcaixent, Valencia). Algunas consideraciones sobre el Eneolítico valenciano». *Archivo de Prehistoria Levantina*, XV, València, 1978, pàgs. 47-68.

(58) H. BARGE: «Les parures du Néolithique ancien au début de l'Age des Metaux en Languedoc». Editions du C.N.R.S., París, 1982.

(59) Aquest jaciment es troba inèdit, però una mostra dels adornaments en qüestió pot veure's en E. A. LLOBREGAT: «Museo Arqueológico Provincial de Alicante». *Nuestros Museos*, t. I, Vicent García Editores, València, 1989, pàg. 43.

(60) F. MARTÍ, P. CASANOVAS, J. LLEONART, D. MIQUEL i R. TEN: «El depósito eneolítico de cuentas de collar de la cueva de "Les Ànimes" (Sant Llorenç del Munt, Barcelona)». *Speleon*, 19, Barcelona, 1972, pàgs. 77-103.

ques, i amb una data C14 de 1480 ± 120 BC (61). Açò feia suggerir J. Guilaine que la major part dels objectes semblants havien de remetre's als inicis d'aquest període (62). La troballa de l'exemplar de Roaix, al nivell de base de la sepultura i datat en 2150 ± 140 BC (63), ha fet canviar quasi radicalment la visió, proposant-se una cronologia decididament calcolítica per a gran part d'aquestes peces (64). Una defensa bastant extrema d'aquesta posició ha estat realitzada per G. Sauzade en el seu estudi sobre els punyals anàlegs al de Roaix (Trou du Viviès, dolmen de Peicervier, Perpétairi, etc., del tipus de llengueta curta), on, després de repassar contextos i associacions, arriba a la conclusió que aquests espècimens s'han de remuntar —almenys en l'àrea provençal— a una fase antiga del Calcolític (65). El mateix autor considera inclús que les variants de base arrodonida, més abundants al Llenguadoc-Rosselló, són difícils de dissociar cronològicament dels punyals tipus Roaix —o tipus Trou du Viviès segons una primera suggerència de J. Guilaine (66). Amb aquesta idea coincidirien H. Bails, P. Campmajò i J. L. Grillet a propòsit dels exemplars de base arrodonida de l'Aven de l'Amaga la Dona, a partir dels quals i de l'aixovar associat, on hi ha ceràmica campaniforme, admeten con a probable l'aparició d'aquesta mena d'objectes en la part est dels Pirineus en el pas del III al II mil·lenari BC (67).

Així, doncs, i pel que pot per ara concretar-se, la cronologia absoluta dels punyals amb peladures quedaria emmarcada entre la data de l'hipogeu de Roaix (Provença), de finals del III mil·lenari BC, i la de la Grotte des Châtaigniers (Rosselló), de mitjans del II mil·lenari BC. Encara hi hauria alguna datació més recent per a contextos on aquest tipus de punyals es troben documentats, com la de 1320 ± 150 BC del nivell 6 de la Grotte des Cascades, corresponent a una fase terminal del grup de Treilles (Grands Causses), si bé es jutjaria massa baixa atenent a la cronologia global proposada per a aquesta fàcies cultural, fixada entre 2600-1700 BC i on la fase terminal cobriria més versemblantment el lapse 2000-1700 BC (68).

Com es veu, i en termes de seqüència cultural, aquesta cronologia afecta en primera instància a l'Eneolític (o Calcolític) ple i final (69) i a un segment inicial de l'Edat del Bronze. Si ens detenim en els límits més inferiors, la data de Roaix recobreix un moment en què el Vas Campaniforme ja ha fet la seua aparició en el sud-est francès, fins i tot en el marc de la Provença (70). Açò és interessant per al tema de la recerca dels prototipus que haurien inspirat els models dels punyals lítics, atesa la idea bastant gene-

(61) ABELANET i GUILAINE: *Op. cit.* nota 40.

(62) J. GUILAINE: «La civilisation du vase campaniforme dans les Pyrénées françaises». Carcassonne, 1967.

GUILAINE: *Op. cit.* not. 7.

(63) COURTIN: *Op. cit.* nota 6.

(64) Cal assenyalar que arran la descoberta de l'hipogeu de Roaix, el propi GUILAINE: *Op. cit.* nota 7, pàg. 64 (nota 8 a peu de pàgina), admities aquesta cronologia matisant les seues afirmacions.

(65) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5.

(66) GUILAINE: *Op. cit.* nota 8, "Quelques documents...".

(67) BAILS, CAMPMAJÒ i GRILLET: *Op. cit.* nota 7.

(68) COSTANTINI: *Op. cit.* nota 34.

(69) Hi escau aclarir, com ja ha estat fet en una altra ocasió per MARTÍ i GIL: *Op. cit.* nota 57, pàgs. 67-68, que davall termes tals com Neolític final, Eneolític, Calcolític, Horitzó Campaniforme de transició, etc., emprats indiferentment i de vegades sense una directa correlació a l'una i a l'altra banda dels Pirineus, no s'amaguen processos cronològics i culturals substancialment diferents més enllà dels lògics particularismes locals.

(70) J. GUILAINE: «La civilisation des gobelets campaniformes dans la France méridionale». Dins "L'Age Du Cuivre Européen. Civilisations à vases campaniformes", Editions du C.N.R.S., Paris, 1984, pàgs. 175-186.

ralitzada de sempre que aquests darrers serien una còpia d'exemplars metàl·lics. J. Courtin, considerant el punyal de Roaix i espècimens emparentats, pensa que haurien de relacionar-se amb els punyals de llengüeta en coure campaniformes (71), les primeres evidències dels quals en l'àmbit general que tractem són clarament anteriors al que es creia de la seua difusió durant l'anomenat «horitzó de reflux» (72). D'altres autors, igual com Courtin, creuen que aquesta mateixa és la direcció en la qual han de mirar-se les imitacions (73). Tanmateix, i si bé sense descartar la tesi dels punyals campaniformes, G. Sauzade ha proposat una hipòtesi alternativa per a la filiació dels prototipus metàl·lics, en la mida que podrien trobar-se entre els exemplars també de coure i amb llengüetes d'alguns dels conjunts eneolítics de l'àrea itàlica, especialment del grup de Remedello; tot això recolzat en les proves de l'existència de corrents d'intercanvi entre el nord d'Itàlia i el sud-est francès en aquesta època (74). Amb tal proposta, és possible que s'intentàs buscar una raó per a explicar la desconexió contextual de la major part dels punyals lítics tipus Roaix amb el fenomen campaniforme, i on evidentment cobra tot el seu sentit el que l'àmbit italià siga un focus de metal·lúrgia precoç (no s'ha d'oblidar tampoc la presència ací dels bells espècimens de punyals lítics de retoc «en sèrie» i les seues evidents semblances morfològiques amb els de Roaix).

Si per als punyals de retoc en peladures i llengüeta els prototipus metàl·lics semblen estar bastant clars, es trie l'una o l'altra de les opcions proposades, açò no ho és tant per als exemplars de base arrodonida o sense acomodaments especials, podent respondre la seua manufactura a condicionaments de les específiques tradicions locals (75); sempre present que els caràcters de contemporaneïtat els marcarien la tècnica del retoc en peladures i els contextos on van associats, els quals en rares ocasions poden atribuir-se culturalment a l'Edat del Bronze.

Aquesta darrera observació, que ens portaria a considerar els límits cronològics superiors establits per al conjunt dels punyals amb peladures, ja fou realitzada una vegada més per G. Sauzade, com mig s'insinua en la nota 75 i conforme feia al subratllar que la major part d'aquests punyals, sobretot els de llengüeta, haurien estat descoberts en un mitjà calcolític homogeni i mai, per contra, en un context del Bronze antic neta-ment definit (76). Sempre restaria, però, el cas de Châtaigniers, si bé els propis autors que avaluaren la troballa no amagaren la indubtable filiació calcolítica d'alguns dels elements que l'acompanyaven (77), cosa que podria fer considerar inclús un tant baixa la data C14 ací obtinguda.

(71) COURTIN: *Op. cit.* nota 6, pàg. 194 (nota 70 a peu de pàgina).

(72) Veure sobre aquest particular les dades recollides per GUILAINE: *Op. cit.* nota 70, pàg. 179; o per J. BERNABEU: «El vaso campaniforme en el País Valenciano». *Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica*, 80, València, 1984, pàg. 102.

(73) Per exemple:

GUILAINE: *Op. cit.* nota 7, pàg. 64, a propòsit del punyal de Trou du Viviers.

BOCQUET: *Op. cit.* nota 12, pàg. 14, a propòsit del punyal de Perpétairi.

(74) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5, pàg. 256.

J. COURTIN i G. SAUZADE: «Un poignard de type Remedello en Provence». *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, t. 72, 6, París, 1975, pàgs. 184-190.

(75) No obstant, i per al cas dels punyals de base arrodonida, SAUZADE: *Op. cit.* nota 5, pàg. 256, apuntava la possibilitat que els seus prototipus estiguessen també en els espècimens anàlegs en coure de les cultures eneolítiques italianes de Gaudio, Rinaldone i Remedello. Amb açò eixia al pas a la idea que aquestes peces poguessen imitar certs punyals del Bronze antic.

(76) SAUZADE: *Op. cit.* nota 5, pàg. 255.

(77) ABELANET i GUILAINE: *Op. cit.* nota 40.

Pel que afecta a tota aquesta discussió, no deixa de ser simptomàtic que els punyals amb peladures (o la particular solució tècnica que representa dit retoc com a forma d'acabament), apareixen en àmbits excèntrics com els Alps o el Jura francesos (el marc de desenrotllament de la cultura Saona-Roine) al final del que pot estimar-se l'evolució morfo-tècnica local d'aquest tipus d'armament lític, segons les seqüències de Charavines (78) o de Clairvaux (79). Per a aquest moment, tot assenyalant la fase final de la civilització Saona-Roine i el pas al Bronze antic, hi hauria la data 1800 ± 120 BC del poblat d'Oroux-sur-Saône, on també es documenta algun punyal d'aquelles característiques.

Si des d'ací es pot fer alguna extrapolació, val a dir que en els conjunts Bronze antic dels territoris mediterranis de la Península Ibèrica, especialment els corresponents a la Cultura del Argar o al Bronze Valencià, ja no hi ha a penes constància de cap «gran arma» en sílex i, molt menys, d'aquelles que han motivat la present exposició. La fita raonable del 1800-1700 BC, doncs, i a tenor de les datacions C14 amb què es compta, marcaria en aquests ambients, igual com en la resta de la façana mediterrània occidental, la decadència de la «gran talla» en sílex i de les necessitats o intencionalitats de què pogués estar revestida. Esclarint els dubtes sobre la cronologia dels punyals i armes semblants localitzats al País Valencià, atès que hem donat anteriorment la seua ressenya expressa, hem de dir que les peces de l'Algorfa, Cova del Pany i Ladera del Castillo han aparegut en contextos que s'han d'atribuir al ple Eneolític, mentre que les procedents de Les Moreres, Ereta del Pedregal i Cova Santa, més clarament les dues darreres, han de remetre's a l'Horitzó Campaniforme de Transició, etapa que, com el seu nom indica, hi representa el pont cap a l'Edat del Bronze. Per tant, el període d'utilització i circulació que aquests objectes hi suposen comprendria els segles immediatament a cavall, per l'una i l'altra banda, de la data 2.000 BC; en aquests marges, a falta de més dades, hauria de ser inclòs també el punyal de Gandia.

Una petita reflexió final s'imposa de nou sobre el significat del gran armament en sílex eneolític. Es tracte del que es tracte, armes, útils, objectes d'aparat o suntuaris, emblemàtics, votius, culturals, béns de prestigi, etc., el que ofereix menys dubtes és que la seua producció, en la qual hi ha implicada tota una concepció de l'explotació i talla del sílex, ha d'entendre's com una resposta a la inicial circulació d'armes i utensilis metàl·lics i a la necessitat o el desig de competir-hi eficaçment (80). En el cas concret dels punyals de retoc en peladures, tema central de discussió en aquest treball, és interessant fer notar que la seua aparició i generalització sembla produir-se en uns moments en què els seus homòlegs metàl·lics (prototipus formals o no) comencen a manifestar una circulació més intensa (*cf.* punyals de coure campaniformes). Des d'aquesta

(78) BOCQUET: *Op. cit.* nota 12, pàg. 14.

(79) PÉTREQUIN *et alii*: *Op. cit.* nota 52, pàg. 43.

(80) Veure sobre aquesta qüestió les opinions, per exemple, de:

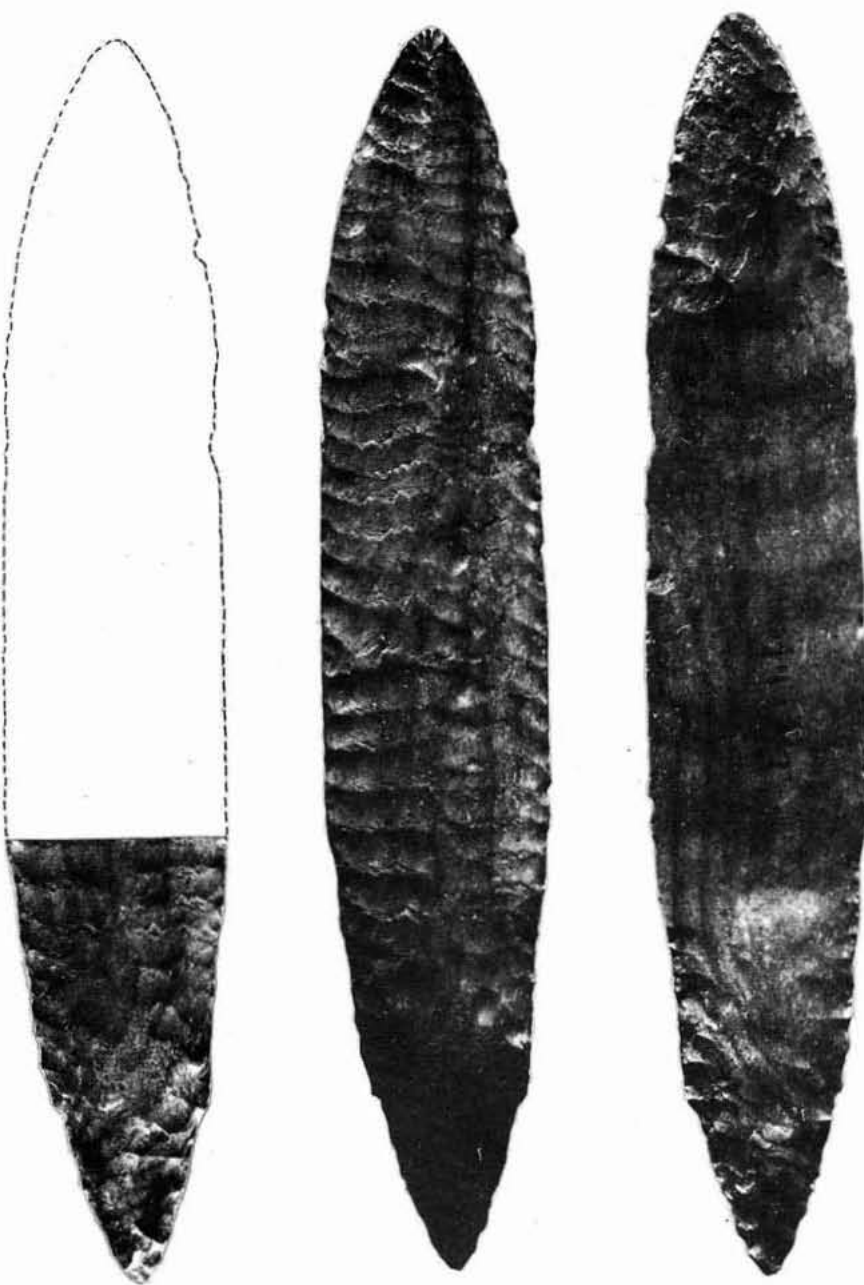
BOCQUET: *Op. cit.* nota 12, pàg. 17.

CHAMPION *et alii*: *Op. cit.* nota 53, pàg. 226.

A. M. i P. PÉTREQUIN: «Le Néolithique des lacs. Préhistoire des lacs de Chalain et de Clairvaux (4000-2000 av. J.-C.)». Editions Errance, Paris, 1988, pàgs. 107-108.

perspectiva, els punyals amb peladures poden representar els últims intents d'aquella competició de la talla del sílex amb la nova tecnologia metal·lúrgica, cada vegada en major expansió; i en això mateix pot radicar també l'explicació a l'acabat tan acurat que comporten aquestes peces, més enllà, com dèiem, del que escauria per a la simple utilització. M. O. Acanfora ha reparat en aquest aspecte, referint-lo a una qüestió de pura estètica, de gust artístic (81); però hi afegiríem un gust artístic que cobra tota la seua significació si l'interpretem com un mitjà, repetim, per a competir més eficaçment amb el metall.

(81) ACANFORA: *Op. cit.* nota 9, pàgs. 145-146.

A

B

A) Punyal de la Ladera del Castillo.
B) Punyal de la Cova del Pany.